

Bilim Latincesine Yönelik İngilizce Bir Ders Kitabı

Marcelo Epstein ve Ruth Spivak.

The Latin of Science.

Mundelein, IL: Bolchazy–Carducci Publishers, 2019. 395 s.

ISBN 978-0-86516-860-2

Ekin Öyken*

Bu yazıda incelenen kitap, yazarlarının önsözde belirttiği gibi Kanada'daki Calgary Üniversitesi'nin klasik bilimler¹ bölümünde yirmi yılı aşkın süredir verilmekte olan iki dönemlik *The Latin of Science* [Bilim Latincesi] dersinden doğmuş. Söz konusu ders gibi kitabın da birincil hedef kitlesinin klasik bilimler öğrencilerinden ziyade mühendislik ve doğa bilimleri öğrencileri olduğu yine önsözde belirtilmiş. Birçoğu bilim tarihine, bazıları da daha kapsayıcı bir tanımla bilgi tarihine ait, MS 1. yüzyıl ile 18. yüzyıl sonları arasında felsefe, mimari, mühendislik, tıp, matematik, mekanik, optik, kimya ve ekonomi gibi çeşitli disiplinlerde Latince yazılmış ya da bu dile çevrilmiş yirmi iki eserden pasajlar, bunların erken dönem matbu nüshalarından görseller ve daha kolay anlaşılmasını sağlamaya yönelik gramer, teknik bilgi ve bağlam notları kitabın özünü oluşturuyor. Latincenin morfolojisi ve sentaksıyla ilgili görece kapsamlı bir gramer kılavuzu ile tıpkıbasımları verilen metinlerin doğru okunmasını sağlayacak, kısaltma ve yazım özellikleriyle ilgili bilgiler ek olarak sonda sunulmuş.

Epstein ile Spivak, dersi takip eden öğrencilerin ilk dönem edindikleri gramer

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
eoyken@istanbul.edu.tr
Öyken, Ekin. "Bilim Latincesine Yönelik İngilizce Bir Ders Kitabı". *Bilim Tarihi ve Felsefesi Araştırmaları* (BİTAD) 1/2 (Haziran 2025), 131–137.
Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-4279-1712>.
DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15827243>

¹ Öğretim dili İngilizce olan üniversitelerin Classics denilen bu bölümlerinde, Avrupa üniversitelerinde genellikle ayrı kürsüler altında öğretilen Yunan ve Latin filolojisi, Eski Çağ Tarihi, Klasik Arkeoloji ve Sanat Tarihi, Antik Çağ Felsefesi disiplinleri tek çatı altında toplanmıştır.

bilgisiyle, ikinci dönemde Isidorus Hispalensis'in etimolojik ansiklopedisinden Harvey'in kan dolaşımıyla ilgili ünlü fizyoloji eserine, İbn Meymûn'un *Makâle fî tedbîrî's-sıhha* adlı Arapça tıp risalesinin Latince çevirisinden bilim tarihinin dönüm noktası sayılan Newton'un *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica* [Doğa Felsefesinin Matematiksel İlkeleri] eserine uzanan, çeşitli disiplin ve dönemlere ait pasajları Latincesinden okuyup çevirebildiklerini aktarmış (xi–xii). Sınıftaki somut uygulamalara ilişkin sınırlı ve çoğunlukla dolaylı, bazen de morfolojide “farklardan ziyade benzerliklere odaklanıldığı” (xi) türünden müphem bilgiler verilmiş ve yazarlar söz konusu dersleri takip eden öğrencilerin genel anlamda bilişsel becerilerine ve engin merak duygularına hayranlıklarını dile getirmiş olsa da (xii) bunun temellendirilmeye muhtaç epey iyimser bir kanı olduğu konusunda birçok klasik filolog bana katılacaktır sanırım. Bu düşüncenin İstanbul Üniversitesi Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yaklaşık on beş yıldır verdiğim farklı seviyelerdeki Latince grameri derslerinde ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Bilim ve Teknoloji Tarihi doktora programında 2023 yılından bu yana vermekte olduğum, hedef kitlesi ve süresi açısından Calgary Üniversitesi'ndekine oldukça benzeyen başlangıç seviyesi Latince grameri dersinde edindiğim deneyimlere, dolayısıyla Epstein ile Spivak'ınki gibi kısmen öznel olmakla birlikte doğrudan uygulamaya dayandığını belirtmeliyim.

Bilim Dili Olarak Latinceye İlişkin Birkaç Not

Latinceyle bilim tarihi arasında ilişki kurmak doğal olarak şu ve benzeri soruları aklı getirir: Bilim de dâhil olmak üzere birçok alanın terminolojisi Latince olduğuna göre Latince neden ölü dil olarak tanımlanmaktadır? Farklı Latinceler var mıdır? Latince gibi klasik diller nasıl öğrenilir, amaca özgü öğrenim yöntemleri var mıdır?

Bilimsel bilginin gelişiminde, Avrupa–merkezci tarih yazımının geçmişte genellikle azımsadığı, kısmen Afrika'yı da kapsayan kadim Akdeniz, Mezopotamya, Hint, Çin ve Türk–İslam gibi başka coğrafya ve kültürlerin katkısı günümüzde bu gelenekleri özgün dillerindeki kaynak metinler üzerinden okuyarak çok katmanlı ve esnek araştırma çerçevelerine yerleştiren çalışmalarla giderek daha iyi anlaşılmaktadır. Öyle ki bilim tarihi bağlamında, doğrudan Latincenin hâkim olduğu Avrupa'ya yöneltilecek bir bakış dahi birçok durumda Yunanca ve Arapça başta olmak üzere başka dillerdeki kaynakları ve gidimli düşüncüyü ifade etmenin bu dillere özgü pratiklerini de kapsayacaktır.

Diğer yandan matematikten fizik ve astronomiye, botanikten biyoloji, kimya ve tıbbı, gramerden mantığa kadar bilginin hemen her alanında yaklaşık iki bin

yıl boyunca kesintisiz biçimde kullanılmış olan Latincenin en köklü ve verimli bilim dillerinden biri olduğu açıktır.² Özellikle modern bilimin şekillendiği 14 ile 18. yüzyıllar arasında Latincenin bilim tarihindeki bu yeri perçinlenmiştir. Doğrudan bu dilde yazılmış sayısız eserin yanı sıra başka dillerden çevirilerle de beslenen Latincenin, Avrupa bilim hayatı için “sessiz şahit”³ konumunda olduğu söylenebilir sanırım. “Sessiz” çünkü uzun süredir ölü bir dil olan Latince, Batı’nın gerçek anlamda bilim ve felsefe dili olduğu Orta Çağ başlarından 19. yüzyıl sonlarına kadarki dönemde çoğunlukla yazı dili olarak kullanılmış, din, eğitim ve uluslararası siyaset alanında ortak dil, teknik adıyla *lingua franca* olarak sınırlı biçimde konuşulmuş olmakla birlikte genellikle ebeveynlerin çocuklarıyla temel iletişim dili olmamıştır. Avrupa’da 16 ile 20. yüzyıllar arasında Fransızca ve geçtiğimiz yüzyılın ortalarından günümüze kadar da İngilizce ortak dil işlevindedir ancak bunlar, bilimi de kapsayan geniş tanımıyla kültür dili olan Latincenin aksine her türlü iletişimde kullanılan yaşayan ortak dillerdir.⁴

Latince Öğretimindeki Güncel Yaklaşımlar Bağlamında Kitabın Amaç, Yöntem ve İçeriğine İlişkin

Latince öğretiminde bugün hâlâ yaygın olarak kullanılan, *The Latin of Science* kitabında da gördüğümüz geleneksel gramer-çeviri yönteminin⁵ yanı sıra yaşayan yabancı dillerin öğretimi için tercih edilen iletişimsel yöntem gibi yaklaşımlar da denenmektedir.⁶ Ne var ki sistematik bir yapıya görece yakın zamanda kavuşan bu yaklaşımların, Latince öğretiminde genellikle en az birkaç yıl ve yoğun çalışma isteyen gramer-çeviri yönteminden daha verimli olup olmadığı görgül araştırmalarla henüz yeterince ortaya konulmamıştır.

Yazarlar kitabı neden yazdıklarını, doğduğu dersin doğası ve uygulamalarıyla

² Latincenin bilim dili olarak kullanımına ilişkin kapsamlı ve güncel bir tarih için bk. Philipp Roelli, *Latin as the Language of Science and Learning* (Berlin & Boston: De Gruyter, 2021).

³ Bu nitelendirme, farklı bilim dallarından öğrencilerle yaptığımız Latince derslerinden doğan, 2026’da çok yazarlı bir kitap olarak yayımlamayı planladığımız *Latince: Bilim Tarihinin Sessiz Şahidi* kitabının adından alınmıştır.

⁴ Volapük ve Esperanto gibi yapay dillerin ortak bilim dili olarak kullanımı yok denecek kadar azdır.

⁵ Gramer konularının sistematik, ayrıntılı ve birbirini tamamlayacak biçimde işlendiği, öğrenilen biçim ve kuralların alıştırmalarla, öğrenilen dilden anadile ve tersi yönde, genellikle orijinal metinlerden uyarlanmış cümle ve pasaj çevirileriyle pekiştirildiği öğretim yöntemidir.

⁶ Bu konuda ilk akla gelen örneklerden biri, Hurrice, Klasik Süryanice, Klasik Yunanca ve Latince gibi kadim dillerin iletişimsel yöntemle öğretildiği Polis: The Jerusalem Institute of Languages and Humanities kurumunda yıllardır dersler veren filolog, İncil Yunancası ve Yunan Dilbilimi uzmanı Christophe Rico ve arkadaşlarının hazırladığı *Forum* kitabıdır bk. Daniel Blanchard vd. *Forum: Lectiones Latinitatis Vivae: Speaking Latin As A Living Language*. (Jerusalem: Polis Institute Press, 2017).

ne ölçüde uyumlu olduğundan bağımsız düşüncecek olursak, önsözde oldukça sarıh biçimde açıklamış (xiii): Latince yazılmış veya bu dile çevrilmiş, geleneksel Latince öğretiminde neredeyse hiç kullanılmayan bilimsel eser pasajlarının, bazılarında klasik üsluba görece yakın da olsa dil kullanımından⁷ ziyade içerdiği düşünme ve düşünceyi ifade etme biçimleri ve bilim tarihi açısından önemi nedeniyle Latince derslerindeki okumalara dâhil edilmesini teşvik etmek. Temel beklentilerinin mevcut Latince derslerinde kullanılabilecek bir bilim metinleri seçkisi sunmak olduğunu belirtmiş ama çalışmalarının bilim Latincesi derslerinin başka üniversitelerde de açılmasına ve benzer ama daha kapsamlı başka seçkilerin hazırlanmasına katkı sağlamlasını umduklarını da dolaylı biçimde ifade etmişler. Bunların gerçekleşmesi önceki alt başlığın girişinde yer verdiğimiz sorularla da ilişkili birçok etkene bağlı elbette ama Epstein ile Spivak'ın belirttikleri temel amaca büyük ölçüde uygun bir kitap ortaya koyduğunu söylemek yanlış olmaz. Diğer yandan belki de tüm öğretimlerde olduğu gibi dil öğretiminde de amaçlar, öğrenci kitlesinin genel özelliklerinden ve ihtiyaçlarından bütünüyle bağımsız düşünülemez ama daha önce hiç Latince öğrenmemiş kişilerin, öğretmen yardımıyla da olsa temel ders kitabı olarak bunu kullanmak suretiyle söz konusu metinleri çevirebilecek düzeyde Latince öğrenebileceğine ikna olduğumu söyleyemem. Kitabın başka münek-kitleri gibi ben de gramer konularının yaklaşık seksen sayfalık bir ek olarak verilmesini pek işlevli bulmadım.⁸ Kitabın kullanımına ilişkin, girişteki yönlendirme kısmında (xvii–xix) çeviri tekniği ve Latince ile İngilizce grameri arasındaki temel farklardan birkaçıyla ilgili kısa bilgi ve tavsiyeler verildiyse de gramer konularını içeren sondaki bu özetin ve yayıncının sitesinden erişilebileceği belirtilen alıştırmaların⁹ nasıl kullanılacağı konusunda yönlendirme yapılmamış. Dolayısıyla kitapta Latinceyi sıfırdan öğretme amacı güdülmüş mü, güdüldüyse gramer konuları neden kitabın odağı değil de eki konumunda, belirtilen amaçlara yönelik, metin odaklı özgün bir öğretim yöntemi be-

⁷ Bilim tarihi, sosyolojisi ve felsefesi açısından oldukça önemli olan bu metinlerin bazılarında, klasik olarak nitelendirdiğimiz, Antik Roma'da MÖ ve MS 1. yüzyıllarda kullanılmış olan Latinceye öykünen bir üslup, bazılarında da yazarların ana dillerine daha çok kayan, gündelik diyebileceğimiz bir üslup vardır.

⁸ Örneğin, Maria N. Americo, "Book Review of The Latin of Science by Marcelo Epstein and Ruth Spivak", *The Classical Outlook* 94/4 (2019), 209; Patrick Glauthier, "Book Review of The Latin of Science by Marcelo Epstein and Ruth Spivak", *New England Classical Journal* 47/1 (2020), 32; Patrick M. Owens, "The Latin of Science", *Bryn Mawr Classical Review* (Erişim 05 Haziran 2025).

⁹ Kitabın yayıncı Bolchazy–Carducci'nin internet sitesindeki sayfasında alıştırmalar ve yanıtları için verilen bağlantılar Haziran 2025 itibarıyla boş bağlantı durumundadır. Bildiğimiz kadarıyla, kitabın *The Latin of Science Companion Volume* adıyla yayımlanacağı belirtilen (xvii) kılavuz niteliğindeki ek cildi de yayımlanmamıştır.

nimsendiyse bunun temel ilkeleri neden açıklanmamış, kestirmesi zor. Derslerden, başka deyişle somut uygulamadan doğan gramer kitaplarının daha verimli olduğu yaygın ve şahsen katıldığım bir kanıdır ama uygulamanın aktarımı bu kitaplarda grameri sadece dersleri takip edenler değil edemeyenler için de hatta özellikle onlar için verimli hâle getirecek nitelikte olmalıdır. Bunu söylerken, ilk ikisi öğrenimin doğası gereği özgün olması gereken ders, öğretmen, öğretim kaynakları üçgeninin tek bir noktaya yani kaynaklara indirgenebileceğini kastetmediğim anlaşılabacaktır eminim.

Epstein ve Spivak kitabın, bilim tarihi öğrencileri başta olmak üzere, Latinceyi geçmişin bilim eserlerini okumak amacıyla öğrenmek isteyenlere, araştırmalarında sıkça karşılaşacakları çoğu erken modern döneme ait Latince metinleri o dönemde basılmış nüshalarındaki biçimleriyle okuyup anlayabilecek donanımı kazandırabileceği kanısında. Yazarlar bunu dönem müziklerini dönem çalgılarıyla icra etmeye benzetmiş (xiii). Yani söz konusu metinlerin daha güncel ve bilimsel edisyonları bulunuyorsa da araştırmacının ilgili dönemin bilim kültürünü daha iyi kavrayabilmesi ve edisyonu bulunmayan metinleri okumakta zorlanmaması adına öğretimde erken döneme ait matbu nüshaların tercih edilmesi gerektiği, odaklanılan belirli bir metnin güncel edisyonunun varsa zaten kullanılacağı düşünülmüş gibi ve kitabın temel didaktik amacı ve hedef kitlesi düşünüldüğünde bu bana mantıksız gelmedi. Diğer yandan, Glauthier'in¹⁰ de (2020: 31) dikkat çektiği gibi Genç Seneca, Yaşlı Plinius ve Vitruvius gibi antik yazarların pasajları için güncel edisyonlar yerine erken modern baskıların kullanılması isabetli bir karar değil. Nitekim antik eserlerin yazmaları genellikle Orta Çağ'a ait olduğundan, bu tür eserlerde metni birincil kaynaklardan okuma deneyimine ilişkin fikir vermek için söz konusu baskılardan ziyade yazmaların kullanılması gerekirdi.

Özellikle Orta Çağ'da temel yazı malzemesi olan parşömen görece maliyetli olduğundan sık sık kısaltmalar kullanılarak yerden tasarruf edilmiş hatta parşömenler silinerek üzerlerine başka metinler yazılmıştır. Yazmalarda çokça rastlanan bu kısaltmalardan bazıları matbu metinlerde de kullanıldığından bunlara aşinalık kazanmak önemlidir ve belirli bir deneyimi gerektirir. Yaygın oldukları dönemlerin yazılı kültüründe norm teşkil eden ama Epstein ile Spivak'ın günümüzden özellikle de öğrenci gözünden bakarak "tuhafıklar" (quirks) olarak nitelediği, dönem ve kültüre özgü kısaltmalar ve yazım biçimleriyle ilgili kısa ek (327–332) çok iyi düşünülmüş.

¹⁰ bk. Glauthier, "Book Review of The Latin of Science", 30–32.

Buna karşın, yukarıda da belirttiğim gibi yine sonda ek olarak verilen ve on üç alt başlıktan oluşan gramer kılavuzunun, oldukça iyi bir özet sunuyor olmasına rağmen kitabın yazılış amacı göz önüne alındığında yeterince işlevli olmadığı kanısındayım. Örneğin, Latincenin en güçlü yönlerinden olan yan cümlelerle ilgili, zaman uyumu (Lat. consecutio temporum) gibi bazı önemli konulara hiç değinilmemiş.

Sonuç olarak iyileştirilebilecek yönleri bulunuyorsa da *The Latin of Science*, Latin filolojisi öğrencilerini bilim metinleriyle, bilim tarihi öğrencilerini de Latinceyle tanıştırma işlevini görebilecek bir kitap ve bilebildiğim kadarıyla türünün de hâlâ tek örneği. Bunu göz önüne alarak, daha detaylı ve genel kabul görmüş bir gramer kitabı eşliğinde kullanılmasının kitabın asıl değerini ortaya çıkaracağı kanısındayım.



Kaynakça

- Americo, M. N. "Book Review of *The Latin of Science* by Marcelo Epstein and Ruth Spivak". *The Classical Outlook* 94/4 (2019), 208–209.
- Blanchard, D., vd. *Forum: Lectiones Latinitatis Vivae: Speaking Latin As A Living Language*. Jerusalem: Polis Institute Press, 2017.
- Epstein, M. ve Spivak, R. *The Latin of Science*. Mundelein, IL: Bolchazy–Carducci Publishers, 2019.
- Glauthier, P. "Book Review of *The Latin of Science* by Marcelo Epstein and Ruth Spivak". *New England Classical Journal* 47/1, 2020. 30–32.
- Owens, P. M. "The Latin of Science". *Bryn Mawr Classical Review*. Erişim 05 Haziran 2025. <https://bmcr.brynmawr.edu/2020/2020.09.50/>
- Roelli, P. *Latin as the Language of Science and Learning*. Berlin & Boston: De Gruyter, 2021.
- Trinacty, C. "Book Review of *The Latin of Science* by Marcelo Epstein and Ruth Spivak". *The Classical Journal Online*. Erişim 07 Haziran 2025. [https://cj.camws.org/sites/default/files/reviews/2020.02.04 Trinacty on Epstein and Spivak.pdf](https://cj.camws.org/sites/default/files/reviews/2020.02.04%20Trinacty%20on%20Epstein%20and%20Spivak.pdf)